

Folkbildningens vägvalsfrågor

Folkbildningen som en del av civilsamhället står inför diverse olika frågor och vägval. En del är tydligt kopplade till den tid vi nu lever i och de frågor som rör sig kring oss. Andra frågor är mer kopplade till ursprung eller ambitioner och strategier om framtiden.

Detta underlag är inte på något sätt allomfattande eller fulltaligt. Försöket är att ringa in ett antal vägvalsfrågor som just nu berör oss som studieförbund. Underlaget tecknar en bild av vad frågorna handlar om, och hur de är kopplade till Studieförbundet Vuxenskolan. Frågeställningarna har som syfte att kittla ett framtidsval, där vi inte behöver följa den rörelse som andra aktörer driver, eller den som just nu verkar ha mest stöd. Vi har egna val att göra.

Underlaget hänvisar till ett antal referenser och avslutningsvis ytterligare tips på fördjupning för den som vill läsa mer.

Gnesta 2021
Linus Olofsson

1. Folkbildningens särart – ett mervärde eller påhitt?

När vi beskriver Studieförbundet Vuxenskolan och folkbildningen som vi är del av och genomför – utgår det ganska ofta från en historisk grund och en föreställning om folkbildningen som särart. Folkbildningens- eller kanske hela civilsamhällets särart upprätthålls bland annat för att kategorisera ideella organisationer i motpart eller parallellt med offentlig och privat sektor. Detta för att kunna ta del av den särbehandling, bidragsgivning och undantag som finns från, främst det offentliga.

Särarten som mervärde och särskiljande roll i ideella organisationer kan stödjas av till exempel sättet att organisera oss, vilka resurser vi har att tillgå, så väl i bidrag, inget vinstintresse som den ideella kraften bland cirkelledare, och vår ideologi genom idéprogram etc.

Särart kan beskrivas på flera sätt, men en hyfsat vedertagen definition är att för att vara en särart ska den skilja ideella från andra organisationer, den ska vara konsekvent och stabil över tid¹.

Om vi utgår från hur SV:s och folkbildningens särart beskrivs, kan den enklast delas upp i tre delar, där den första handlar om de pedagogiska särartsindikatorerna för god och riktig folkbildning, den andra om den organisatoriska särarten både när det gäller i relation till staten (fri från staten) och i form av självförvaltningsmodellen med Folkbildningsrådet som i myndighets ställe fördelar anslag och genomför utvärdering, den tredje handlar om vår ideologi med bas i vår värdegrund och vårt idéprogram.

---

¹ Hultén & Wikström, 2006

Den organisatoriska särarten

När folkbildningen gick från att hanteras under Skolöverstyrelsen till modellen som vi nu har med självförvaltning genom Folkbildningsrådet förflyttades också fokus från detaljreglering till målstyrning. Staten fördelade en klumpsumma till "folkbildning" och skickade uppdraget till Folkbildningsrådet att sköta fördelning utifrån statens syfte med folkbildningen. Detta ledde till färre regler, ersatta av övergripande mål och en modell för återkommande utvärderingar och uppföljningar.²

Denna styrning är ett relativt nytt påfund, och kan utifrån särartsdefinitionen om konsekvent och stabil över tid ifrågasättas. Möjligen kan den ursprungliga relationen mellan folkbildning och stat (och kyrka) läggas till stöd för att detta, över tid, ändå varit en rådande ordning. Där folkbildningen varit fria och rört sig före, parallellt eller efter det offentliga, utan att kunna styrts fullt ut.

Detta förhållande är något som är så pass viktigt att det fastslås även i SV:s idéprogram; "Vårt folkbildningsuppdrag är idédrivet, står fritt från stat och kommun när det gäller mål och arbetssätt"³

Den pedagogiska särarten

Studieförbund är å ena sidan ett medel för de grund- och medlemsorganisationer som utgör organisationen, som till skillnad från deras egna sakfrågor kan kompletteras som en pedagogisk resurs för sakkunskap, form och metod. Å andra sidan är studieförbundets form och metod bärande i så väl vilka samarbeten vi sluter med grund- och medlemsorganisationer som i den insats vi gör på eget initiativ eller med det offentliga eller privata som part.

Formen är central och inte frågan. Det blir mötet människor emellan, att ta fasta på det inneboende intresset i att vilja förstå och lära nytt, och att vi alla i gruppen har ett gemensamt intresse och ansvar i det, som är den pedagogiska särarten.

Folkbildningen har från 1920 fram till idag kännetecknats av just fritt och frivilligt och där bildningsprocessen är ett mål i sig.⁴ Men det har under många tider funnits en dragningskraft mellan fritt och frivilligt å ena sidan och riktade utbildningar och satsningar å andra sidan. Både en dragkamp mellan folkbildningen och det offentliga men också en dragning mellan folkbildningen och marknaden. Redan när Studieförbundet Vuxenskolan bildades 1967 fanns en idé om en tydlig roll i vuxenutbildningen.⁵

Innan Komvux blev ett kommunalt kunskapsprojekt bedrevs mycket av den verksamheten av folkbildningen. En del av bland annat Kunskapslyftet genomfördes av studieförbund och idag bedrivs allt från komvuxkurser och SFI till uppdragsutbildningar och studiemotiverande insatser för Arbetsförmedlingen. Idén och mervärdet är att göra utbildningarna med de mål och kravbilder som finns – men samtidigt införa mer deltagarfokus, flexibilitet och folkbildningspedagogik.⁶

---

² Föreläsning av Edqvist

³ SV:s Idéprogram, antaget 2017

⁴ Samuel Edqvist

⁵ "...som en brinnande cirkel av ljus, Johnson 2017

⁶ Kunskapslyftet – Nästa stora frihetsreform, Rutgersson

Den ideologiska särarten

Den ideologiska grunden är den som skiljer en ideell organisation mot marknaden eller det offentliga menar flera organisationsforskare ⁷. Inte minst när det gäller idén om demokrati och dess betydelse i strategier och samarbeten.

I SV är så väl idéprogrammet och värdegrunden om alla människors lika värde närvarande i beskrivningar av organisationen, som för att beskriva orsak till samarbeten eller insatser.

”Vår idé och verksamhet är starkt förankrad i demokrati, jämställdhet, humanism och hållbarhet. Studieförbundet Vuxenskolans värdegrund och vision bidrar till att frigöra människors kraft, engagemang och utveckla sin kreativa förmåga.”

Ideologin kan också fungera som attraktionskraft, för så väl medarbetare som engagerade.⁸ Detta kan t ex ses i medarbetarenkäten, på frågan om ”Jag instämmer med Studieförbundet Vuxenskolans värdegrund” blir svaret 5,82 av 6 möjliga.⁹

Frågeställningar

- Kommer vi behöva förstärka vår särart när gränserna mellan det offentliga och privata minskar? (Bland annat genom uppkomsten av nya organisationstyper/upphandlingar etc., eller för att civilsamhället anammar synsätt, metoder eller modeller från de andra sfärerna, sk. hybridiseringen)
- Vad händer när gränserna mellan det ideella och tex företag suddas ut; företag blir idéburet, ideella får kontrakt och upphandlas? Finns det någon särart kvar då?
- Vi har förmågan att snabbt möta och anpassa oss till skiftande behov i samhället och hos individer och grupper med olika utmaningar. Är detta en del av vår särart?

---

⁷ Einarsson 2012,

⁸ Hultén och Wikström 2006

⁹ SV:s medarbetarenkät 2020

2. Marknadisering och professionalisering – möjligt att kämpa emot?

Att prata om professionalisering av folkbildningen och civilsamhället kan till exempel handla om att personer med lön eller arvode ökar i civilsamhället, att antalet personer med formell utbildning ökar, som krav för anställning så väl som för förtroendevalda till att arbetet i civilsamhället utförs effektivare och mer yrkesmässigt, bland annat utifrån andra styrmodeller eller logiker.

Marknadisering kan förstås som att folkbildningen och civilsamhället i tilltagande grad verkar på olika former av marknader, säljer varor och tjänster samt influeras av marknadens sätt att ordna organisationer.

Under kunskapslyftsperioden på 90-talet har folkhögskolor och studieförbund i allt större utsträckning genomfört utbildning som styrs av en offentlig uppdragsgivare. Därmed har folkbildningen kommit att agera på en utbildningsmarknad på samma villkor som många andra utbildningsanordnare.¹⁰

Ett annat exempel på marknadisering är att många ideella organisationer tenderar att använda sig av en annan företagsinspirerad terminologi, t ex genom att tala om och förhålla sig till sina medlemmar som om de vore "kunder" istället för "medlemmar"¹¹. "Företagiskans" ord och begrepp kan i första anblick inte upplevas påverka nämnvärt, men begreppen flyttar så väl fokus som påverkan i organisationen och succesivt kan det bli ett glapp t ex mellan stadgar och förvaltning gällande deltagare/kund eller folkrörelse/koncern.

Det kan delvis sammanfattas i hybridisering, som handlar om att byta upp den uppdelning som länge rått, mellan familj - civilsamhället – offentligt – privat. Från en traditionell fyrarummare befinner vi oss nu i den öppna planlösningens tid¹², säger t ex Filip Wijkström. Hybridisering kan dels stå för uppkomsten av nya organisationstyper av blandkaraktär, dels för att traditionella civilsamhällesorganisationer anammar synsätt, metoder eller modeller från den offentliga eller privata sfären eller blir behandlade som de samma.

Verksamheten påverkas från flera håll

Både professionalisering och i viss mån kommersialisering påverkar även verksamhetens form och utgångspunkt. När studiecirkel i för oss givna ämnen, med samarbetsorganisationer som finns i folkrörelse- och landsbygdsområdet utsätts för ett kommersiellt tryck får det konsekvenser även för vår möjlighet att bedriva verksamhet och rekrytera ledare och deltagare.

Det är inte säkert att pengar är orsaken, utan en anpassning till "marknadens önskemål" som kommersiella aktörer, t ex inom biodlingskurser eller kulturverksamhet, är oerhört skickliga på. Detta formar folkbildningens- och föreningslivets möjligheter och engagemang på sikt, menar bland annat Lars Svedberg¹³.

Professionaliseringskrafterna är starka, dels har vi som folkbildning och civilsamhälle tittat mycket på marknaden, dels har den offentliga sektorn utsatt oss för ett hårt tryck att leva upp till vad det offentliga tycker är bra. Det handlar

---

¹⁰ SUFO 2, Dir. 2001:74 s. 4, kurs. min

¹¹ Hvenmark 2010

¹² Wijkström 2012

¹³ Svedberg, Medborgerligt engagemang 1992-2019

om normer, standard, utvärdering och så vidare¹⁴. Det kan handla om kvalitet och ledningssystem, standardiserade utbildningar eller räddhågsenheten att testa och riskera att det blir fel.¹⁵

Ökad effektivitet, transparens och internkontroll

Ökad effektivitet, transparens och internkontroll är alla väl passande ämnen i den tid vi just nu verkar. Hur många "kontroller" behövs för att säkerställa att verksamheten är bra? Blir verksamheten bättre av fler kontroller och vem har möjlighet att urskilja vad som är bra och inte bra verksamhet. I takt med ovan beskrivna rörelser eller trender har trycket på de institutionella kraven om effektivisering och kontroll ökat. Detta påverkar inte bara hur mycket tid som läggs på t ex kontroll i relation till tex pedagogiskt stöd till en cirkelledare eller uppsökande verksamhet.

Det påverkar också synen på vilken erfarenhet, kompetens och utbildning så väl ledare, förtroendevalda och tjänstepersoner ska ha¹⁶. Här kan också en konfliktyta mellan organisationens idémässiga grund och "någon annans" förväntan på kunskap, skapas. Där generalister som engagerat sig i organisationen för uppdraget står mot specialister med särskild utbildning och formaliseringsönskan.¹⁷ Denna "kamp" hejas just nu på av den allmänna debatten. Men vem står som garant för organisationens- och folkbildningens idé och uppdrag?

Frågeställningar

- På vilket sätt har den externt finansierade verksamheten, så som särskilda uppdrag, upphandlingar etc. påverkat den ideologiska kärnan inom folkbildningen i dess strävan att vara just fri och frivillig?
- Är risken att anställda "tar ansvar för att allt blir gjort", och att tilliten och gemenskapen då flyttar från ideella (så väl cirkelledare och förtroendevalda) till anställda?
- Vad är det som blir resultatet av vår verksamhet - riskerar vi att fokusera på det som någon annan aktör (offentlig och privat) vill ha, i stället för det deltagaren efterfrågar?

---

¹⁴ Wijkström, Einarsson 2006

¹⁵ Anna Yngfalk & Johan Hvenmark

¹⁶ Ola Segnestam Larsson 2015

¹⁷ Förtroendevald, Segnestam Larsson

3. Röst, service eller fritid – eller alltihop?

Civilsamhällets grundfunktioner och därmed organisationer och rörelser kan delas in i tre delar, röst, service och fritid. Lite generellt kan då röst kopplas till intresseföreningar, politik och påverkan, service till vård, omsorg etc. och fritid, till gemenskap, idrott och religion bland annat.¹⁸ En del organisationer och rörelser är mer tydligt det ena eller andra, många andra rörs sig genom dessa tre kategorier på olika sätt.

Den senaste forskningen visar att civilsamhället ökar stadigt i ekonomisk betydelse och inte minst på anställda. Det är kategorin service som står för ökningen av anställda och står nu ca 45% av de anställda i civila samhället. Ekonomin ökar i sektorn generellt men finansieringsmixen ser mycket olika ut gällande de tre kategorierna, där framför allt service står för en stor andel offentliga medel medan de andra två i högre grad har egengenererade medel, från t ex medlemmar.¹⁹

När vi tänker på Studieförbundet Vuxenskolan så kan vi med enkelhet hitta argument för att vi är flera delar av detta. Här finns givna röstfrågor, inte minst när vi tittar tillbaka på utvecklingen av funktionsrätt eller engagemanget i hbtq-frågor och integration²⁰. Det finns mycket service i relation till så väl äldre, funktionsrättsverksamheten och andra uppdrag. Vi har en stor del verksamhet som ligger inom fritid, både i ämneskategorier och i t ex undersökningar där många deltagare svarar att gemenskapen är ett viktigt motiv till att fortsätta i cirkeln.²¹

Men det finns också de som menar att studieförbunden är ett medel, en service, för sin folkrörelse och sina medlemmar och kan med det inte vara något annat.²²

Frågeställningar

- Hur ser kombinationen mellan röst, service och gemenskap ut i SV idag, vad är önskat på sikt?
- Finns det en risk att vår särart slipas ner, när vi förväntas "leverera" en i förväg given effekt eller resultat?
- Finns det risk för en konkurrens inom respektive kategori? T ex att för att kunna vara en aktiv part inom service (idéburen välfärd tex) kan vi inte inneha en för stor del röst?

---

¹⁸ Ett (civil)samhälle under omförhandling, Philip Wikström

¹⁹ Den ideella sektorn i ett omförhandlat samhällskontrakt, Wikström, Einarsson mfl.

²⁰ Ciklar av ljus!!!!!!!!!!!!

²¹ Cirkelns betydelse 2020

²² Ideologi i rörelse Segnerstam Larsson 2018 (Svedberg 1979),

4. Engagemang och ideellt arbete – en stabilitet

Det ideella engagemanget i Sverige är och har varit högt och stabilt över tid.²³ Detta kan förklaras lite enkelt med att vi lever i en demokrati och har det ganska gott ställt. Det handlar också om att vi har en tradition av ideella föreningar, engagemang och en folkrörelsetradition. Här är vi i SV en naturlig del av den kontexten så klart.

I befolkningsundersökningen²⁴ anger 51% av de tillfrågade att de har varit ideellt engagerade, där ingår så väl ideellt arbete, givande av pengar, politiskt deltagande och informella insatser.

Eftersom engagemang är så nära kopplat till möjligheten att påverka sitt liv och att göra samhället bättre, är det också viktigt att sätta det i relation till SV:s vision och ideologi. Ideellt arbete och engagemang är kärnan i så väl civilsamhället som rent konkret i folkbildningen. T ex har studieförbunden sammanlagt 114 000 cirkelledare, av dem är endast 14 000 arvoderade på deltid och 300 tillsvidareanställda.²⁵

I ovan nämnda undersökning anger de som arbetar ideellt att är det som är viktigt handlar om att få jobba tillsammans med andra, det sociala sammanhanget, och att få bidra till andra människor.

Unga och engagemang

I den ovan refererade befolkningsstudien visar de att unga människor, från 16 år och uppåt, är mycket aktiva i traditionellt föreningsliv. Även i givande är denna grupp tydligt representerad. Detta kompletteras med ytterligare engagemang över nätet och i sociala medier.

Unga arbetar alltså ideellt parallellt i traditionella former och i nya former på nätet. Att hävda att unga lämnat traditionella föreningslivet eller inte vill engagera sig länge, är ”bara snömos”²⁶. Att engagemanget förändras och speglar den tid vi lever i är bara naturligt, med bland annat förändringar i varaktigheten i engagemanget eller att vi flyttar vårt engagemang mellan olika föreningar och insatser i större grad nu än för 20 år sen.

Frågeställningar

- Hur kommer det sig att ”snacket går” om att engagemang minskar, och att det är omöjligt att engagera unga?
- Vad är och ska SV ha för roll i uppdraget att engagera fler för sin egen och andras utveckling och lärande?
- Vad ska nätet och sociala medier för påverkan på organisationens uppdrag, form och strategier?

---

²³ Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019, Essen, Svedberg.

²⁴ Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019, Essen, Svedberg

²⁵ Studieförbunden, Det börjar med en cirkel, 2019

²⁶ Lars Svedberg, intervju på nodsverige.se